

VII.

Az újkori máramarosi társadalom. A megye népe. Összefoglalás.

Eddig azt tárgyaltuk, hogy milyen módon népesült be Máramaros földje, mikor keletkeztek az egyes községek, ki ültette meg őket, birtokosaik a társadalom milyen rétegében helyezkedtek el és milyenek voltak a faluk nemzetiségi viszonyai. Dolgozatunk utolsó fejezetében a XVI. század harmincas-ötvenes éveinek és az 1600—1605. esztendőik dikális (adó-) összeírásai, valamint a XVIII. század elejének regnicolaris conscriptioi alapján igyekszünk az egész terület társadalmáról és nemzetiségi viszonyairól képet adni.

Minden tekintetben kielégítő dicajegyzék, sajnos, nem maradt korunkra. A legkorábbi, az 1530. évi, amely a jobbágyságot társadalmilag legalaposabban részletezi, nemcsak hogy a számbavett jobbágy nevét nem örökíti meg, hanem a birtokosok közül is csak az egész faluval rendelkező nagybirtokosok nevét jegyezte fel és a megyékre jellemző kisbirtokosokat csak faluk szerint összegezett portaszámaikkal szerepelteti „nemesek” címszó alatt.¹ A következő évtizedekből valók — 1542 és 1555 között vagy féltucat máramarosi dicajegyzék maradt ránk — szintén nem sorolják fel a jobbagyokat, sőt csak az adózó és elhagyott telkek számát tüntetik fel. Az ideiglenesen, vagy bizonyos okokból állandóan mentesek tehát kimaradtak belőlük. Mivel azonban a számadatokat legalább birtokosok szerint, a jobbágy urának megnevezésével, csoportosítják, módot nyerünk arra, hogy a XVI. század közepének máramarosi birtokosait név szerint is megismerjük; mind a nagybirtokosokat, mind az egy jobbágytelekkel, sőt a csak saját telkükkel rendelkező kis

¹ Az 1530-i dicajegyzék az O. L. kamarai osztályában A. 2642. jelzet alatt. A továbbiakban idézett 1542. 1543. 1548. 1550. 1552. 1554. és 1555. évi ugyanott, u. a. jelzet alatt, az 1553. évi A. 2681. jelzettel u. o. A dicákat már Lukinich is felhasználta i. m. 141. A nála szereplő portaszámok csak a falusi fizetők.

nemeseket. Az összeírások, azonkívül, hogy mind az adózást szolgálta, szempontjaikban eltérnek. Némelyik csak a jobbágyos nemeseket, mások csak az egytelkeseket vették számba, a szerint, hogy éppen akkor kiket adóztattak meg. Adataikat összevetettük, egymással kiegészítve és ellenőrizve őket. Az 1600, 1604. és 1605. évi dicajegyzékek a félévszázad alatt beállott társadalmi és birtokos-változásokról tudósítanak, a legkésőbbi pedig, bár távol van attól, hogy a község valamennyi jobbágyfőjét névszerint felsorolja, mégis mint a korábbi dicajegyzék „rectificatio”-ja, vagyis kiegészítése falunként átlagban öt-tíz jobbágynevet is megőrzött.² Ezekből a jobbágynevekből aztán a valószínűnél erősebb következtetéseket vonhatunk le a falvak nemzetiségére vonatkozóan. Végül az 1715-i és az ennek pótlására és hibáinak kijavítására készített 1720-i országos összeírás felsorolja a jobbágyfőket, illetve néhol a zselléreket is. A megye lakosságában nagyon tekintélyes számot képviselő nemességből csak az egytelkesek, tehát a jobbágytalanok községek szerinti összegét tünteti fel, „curialistae” címen.³

A leskorábbi dicajegyzék alapján a következő táblázatban mutatjuk be a jobbágyság tagozódását (1530):

Adófizető:	
Egész porta	672
Fél porta	2 674
Adómentes:	
Bíró (vajda, kenéz)	72 és fél
Pap	67
Szabados	21
Szegény	51 és fél
Molnár	9
Egyéb (kovács, hajós stb.)	17
Összesen adómentes	239
Jobbágyfő	913
Elhagyott telek	217

Hozzá kell e számhoz adni a Máramarosban igen nagyszámú helyi nemesség portaszámait. Összeírtak:

jobbágyos nemest	154
jobbágytalan	53
	<hr/>
	207 nemes porta

² 2 O. L. A. 2684.

³ 3 U. o. Conscriptio partium inelyti regni Hungariae A. 1715. N. 3. Lad. G. G. és Conscriptio in inelyto comitatu Maramarosiensi Anno 1728. N. 6. Lad. JJ.

A nemesek és jobbágyok portaszámát összegezve 1120-at kapunk, Ez még csak a falusi lakosság, az öt város portái nincsenek benne. Ugyanez az összeírás a városi telkeket így részletezi:

Adófizető városi porta:	362
Adómentesek:	
Bírák és esküdtek	25 (Minden városban 5—5.)
Nemesek	12
Szegények	129
Sóvágók	128
Hajósok	57
Egyéb (pap, molnár, őr stb.)	32
Összesen	<hr/> 745 lakott porta
Elhagyott telek	86

A városi és falusi portaszámok összegezésével 1865 lakott porta lesz számításunk eredménye. Az elhagyott telkek összege $217 + 86 = 303$. Tehát 1530-ban egész Máramaros területén 1865 lakott és 303 pusztá telket találtak az adószedők. Összehasonlításként ideiktatjuk a szomszéd Ugocsa 1567. évi portaösszegét: 1634 lakott és 231 elhagyott telket vettek számba a kis megye 61 helységében.⁴ Máramarosban 104 helységből került ki a fenti végösszeg. Bár véleményünk szerint az 1567. évi ugocsai díktátorok eljárásával Máramarosban is lényegesen több portát számítottak volna az 1530-ban feljegyzettnél, e mellett 37 év természetes szaporodására is gondolnunk kell, mégis úgy látszik, hogy az ugocsai faluk nagy átlagban sokkal népesebbek voltak a máramarosiaknál. A XV. század utolsó éveiben Ugocsában 1271, Máramarosban pedig 1714 adóköteles portát írtak össze, kétségtelenül mindkét megyében ugyanazon szempontokkal.⁵ Ez lehetett a további arány, tehát a XVI. század közepére jellemző is.⁶

Az 1542. évi máramarosi dicajegyzék tanulságos, mert

⁴ Szabó 132.

⁵ Engel J. Chr.: Geschichte des ungarischen Reichs and seiner Nebenländer I—IV. Halle, 1797. I. 134. (1495-ben. Egy évvel korábban 1368-at számoltak (u. o. 27.). Máramarosét ez évből nem ismerjük.)

⁶ Máramaros területe több mint nyolcszor nagyobb Ugocsáénál (1910-ben 9716: és 1213 négyzetkilométer, de lakosságuk úgy aránylik, mint négy az egyhez az 1910. évi népszámlálás szerint (357.705 és 91.755). A középkorban a gazdasági formák miatt is legfeljebb kétszerese volt Máramaros lakossága Ugocsáénak. Érdekes, hogy a mindkettővel szomszédos Szatmár — amely Máramarosnál jóval kisebb (1910: 6104 km²), — lakossága 1910-ben megyénkével egyenlő (361.740), noha középkorvégi lakossága több mint háromszorosa lehetett Máramarosénak (1495: 6184 porta. Engel i, m. 145.).

felsorolja a kisbirtokosokat, de a számbavett porták száma annyira alacsony, hogy a megye népszámára még olyan valószínűséggel sem következtethetünk, mint az 1530. évből. A falunként közölt portaszámok összegeként 1658-at nyerünk, melyek közé a puszta-telek nincsenek beszámítva. A jegyzék nem mondja, de nagyon valószínű, hogy az adómentes jobbágyok sincsenek köztük. Az ilyen számításra figyelemreméltó legközelebbi adójegyzék (1553) még kevesebb: 1566 egész és 23 félportáról tud, bár ebbe a számba már belefoglaltuk a kétségtelenül adómentessége miatt feljegyzett népességet: bírókat, új házak lakóit és zselléreket is. A félszáz év múlva következő 1600. évi 3218 lakott portáról ad számot, amely a társadalmi állapot szerint szétválasztva, 1230 jobbágy, 1208 városi és 780 nemes családra, helyesebben portára oszlik.

Feltűnik ebből az adatból a jobbágyság alacsony és a nemesség igen magas száma. Két dologról nem szabad megfeledkeznünk. A megye parasztságában nagy számot tesz ki a pásztorelem. Ez állandó vándorlása miatt is elérhetetlen az összeíró számára, de a XVI. század közepéig a törvény sem kötelezi őket adózásra (nem tekintve a földesúrnak adandó állathányadot).⁷ Igen valószínű, hogy az 1559. évi határozat után is — különösen a faluktól távoleső legelőkben bővelkedő Máramarosban — nagy részük elkerülte az adózók lajstromára való felvételt. Tehát a jobbágyságot az 1600-ban feljegyzett portaszámnál lényegesen nagyobb arány illeti. Ami pedig a nemességet illeti, köztudomású, hogy Máramaros a nemesekben európai viszonylatban amúgy is rendkívül bő Magyarország megyéi közt az elsők között áll ebből a szempontból.⁸ A sokszázados társadalmi fejlődés szeszélye az ország egyes vidékeinek kisbirtokosságát a XVI. század elején véglegesen megvonódott jobbágy-nemes választó-vonal fölé helyezte, részben mert kis birtokaiknak önálló tulajdonosai voltak, részben mert katonáskodásuk által a királlyal kapcsolatban álltak. Láttuk az előző fejezetekben, hogyan hatott a máramarosi kenézek nemessé válására a Nagy Lajos, Zsigmond vagy Hunyadi János hadjárataiban való részvételük s arra is utaltunk, hogy a nyilván katonai érdemeikért nemessé lett máramarosi család egy nemnemes rokonát kisebb birtokadománnyal maga nemesítette meg.⁹ Még a XVII. század fordulója körül, két emberöltővel a Hármaskönyv közjogi bibliává létele után is arról hallunk, hogy egy nagyobb birtokú család egyik jobbágyát a tele-

⁷ V. ö. Juhász L.: A porta története 1526—1648. Századok 1936. 497—508.

⁸ A magyarországi nemesség nagy számára v. ö. Szekfü Gy.: Három nemzedék és ami utána következik.⁵ 60—70.

⁹ Lásd 43. l.

pítő munkájukban való tevékeny részvételéért, utódaival együtt megnemesíti.¹⁰ Bár ezek a nemesítések nem egyértékűek a királyival, az utódoknál legtöbb esetben már elmosódnak az igazi, katonai eredetű nemességtől való különbözőségei, s így az eredmény ugyanaz.¹¹ Ennek a Máramarosra olyannyira kedvező társadalmi fejlődésnek az lett az eredménye, hogy az 1787. évi első országos népszámlálás a. megye 86 ezernyi lakosságában 7140 nemes férfit talált.¹² A nemes nőekkel kiegészítve 15.000-re tehetjük a máramarosi nemesség számát. Más szókkal ez azt jelenti, hogy minden ötödik személy nemes volt. Országos viszonylatban Borsod, Pozsony, Veszprém, Szatmár, Zala és Vas után Máramarosban találták a legtöbb nemest a XVIII. század végén, de ha tekintetbe vesszük az ezekéhez hasonlítva csekély máramarosi népszámot, az derül ki, hogy megyénk a nemesség arányát illetően első helyen áll.¹³

Ez a nemesség területileg nem arányosan oszlik meg. Az idézett dicajegyzékek és a két országos összeírás felvilágosítása szerint is ott ólt a legnagyobb tömegben, ahol a vidékek szerinti tárgyalásnál az előző fejezetekben már megemlékeztünk róluk: Kaszóban és a Felsőjárásban, tehát a megye déli, románlakta vidékén. Az 1530-ban számbavett 154 jobbágyos nemes közül e két, déli járásra esik 79, az 53 egytelkes nemes közül 32. Meg kell jegyeznünk, hogy az ekkor összeírt 104 máramarosi helység közül csak 38 jut e két járásra, a többi 66 falu a Tisza- és Tarac-völgyet magába foglaló Szigeti- vagy a Talabor-, Nagyg- és Borsova-völgyre kiterjedő Alsójárashoz tartozik.

¹⁰ Lásd 94. 1. Bilkei Máté beregi alispán a Tyuska telepítésében érdemeket szerzett Pap Mihályt és Jakabot nobilitálta (1614. L. o. lt. Prot. LVI. 53. és Teleki I. XX. V. 10. oklevelek elbeszélése szerint.) Egy 1655. évi oklevél szerint is az volt a „contractusuk” tartózkodása, „hogy őket nobilitállyá” (Teleki I. XX. V. 55.). Nemességüket orgyilkosságuk miatt elvesztették (v. ö. Turul XII. 112), az orvul megtámadott Lipcsei Gergely özvegye mondatta le Pap Ferencet „nemesi szabadságáról” utódai nevében is.

¹¹ V. ö. Mályusz i. m. Mátyás Emlékkönyv I. 325.

¹² Thirring G.: Magyarország népessége II. József korában. Bp. 1938. 36. és 59., továbbá „Az 1787. évi első népszámlálás eredményei”. Magy. Gazd. tört. Szemle III. 280—1. Ekkor még csak 86 ezer volt a megye lakossága, 1820 körül már 154 ezer (Fényes 183.) és 1910-ben 357 ezer. A népszám hirtelen növekedése a XIX. század elején kezdődő erős iparosodással magyarázható. Szatmár a középkor végén háromszor népesebb Máramarosnál, mai népszámuk egyenlő. Ezzel igazolható, hogy nemcsak a természetes szaporodás növelte megyénk népét, hanem a bányák és iparteleppek odaözlő — továbbra is főleg román és rutén határon túli részekről átköltöző — munkás és napszámos népe.

¹³ Borsodban 130 ezerből 10 ezer, Pozsonyban 230 ezerből 9.700. V. ö. Thirring i. m. 60. l. térkép.

A megye 1530. évi 207 nemesi portájából e déli 38 faluban áll 121, s ellenben az északi 66 faluban csak 86. Ha a faluknak nem földrajzi helyzetét és közigazgatási beosztását, hanem népességét vizsgáljuk, azt látjuk, hogy román faluban van 154, rutén faluban pedig 53. Tekintetbe véve még, hogy e rutén faluban lévő porták közt van a magyar csebi Pogányok urmezei és a már ekkor szintén magyar Dolhaiak és Lipcseiek otthona, végül is azt kell mondanunk, hogy a 154 románnal szemben legfeljebb 50 rutén nemes portát állíthatunk. Ez a tény megérteti azt, miért volt a románságnak, aránylag kis népszámához képest, oly nagy szerepe a nemesi vármegye vezetésében, míg a vele számra ekkor már legalább is egyenlő ruténség alig hallatva magáról, paraszti állapotban tengődik.

Az 1600. évi dicajstrom ilyen szempontú mérlegeléséből a nemesség még nagyobb hányada esik a román falukra. A 780 nemesi porta közül 706 áll román községben s csak 74 rutén faluban. Ebben az évben, számításunk szerint, 1208 a városi, azaz magyar porta, a többi 2010-ből körülbelül 2000 számítható román, rutén, vegyesen nemesi és jobbágyportának. Ha feltesszük, hogy a két nép egyaránt ezer-ezer portát mondhatott magáénak,¹⁴ akkor az ezer román portából 706 nemesi és csak 294 a jobbágy, viszont az ezer ruténből 930-on jobbágyok laktak és legfeljebb 70-en nemesek. A maradék négy, rutén falura eső nemesi házat bizvást lefoglalhatjuk a magyar Lipcsei és Dolhai család tagjai számára, hozzáadva a 2010-ből maradt tíz magyar-nak vehető portához. Az újkori Máramarosnak tehát ez a társadalmi képe: az északi részeken, a Tisza jobbpartján és jobboldali mellékfolyói mellett rutén jobbágyfaluk sorakoznak, számuk meghaladja az ötvenet, a déli részeken 46 román falu áll, amelyek közül húsznál többet minősíthetünk nemes falunak. E kategóriába azokat soroljuk, amelyek összeírt portáiból több a nemesi, mint a jobbágyi. Kaszóban, 1600-ban, kizárólag nemesi lakosságról értesítenek: Somos, Fejérfalva és Gyulafalva esetében, túlnyomó a nemesség Váncsfalván, Barcánfalván, Kalinfalván, Szerfalván, Budfalván, Deszén, Bárdfalván. A Felsőjárásban tiszta nemesi Szelestye, Szacsal, Alsó- és Felsővisó, többségben nemesek lakják Sajót, Jódot, Kohnyát, Dragomérfalvát, Borsát, Mojszént. A Tisza és jobbparti mellékfolyói vidékén már ritkább a nemesség, de a tiszamenti román faluk többnyire nemesiek: Alsó- és Középsőapsa, Sztatina, Fejéregyház, Szarvaszó, Szaplonca, Kabolapataka. Rutén vidéken nemesi falunak igazában csak Uglyát minősíthetjük; 1600-ban

¹⁴ A Lexicon loc. és Fényes egybevetésével ruténnek vagy román-nak minősített faluk portaszámának szétválasztásával 1063 román és 937 rutén portát számítottunk ki. Valószínű azonban, hogy egyenlően osztották meg. A portaszámok népiségtörténeti vonatkozásairól később.

26 nemesi és 10 jobbágyi portát számlált, de nemesei — Bakocs, Berce, Bogdán, Feir, Holepka, Motra, Negreta, Pap, Volaz családok tagjai, akik középkori román birtokosainak eloroszosodott leszármazottai — ekkor még nem töltötték ki az egész falut. Nagyobb számú nemesség élt még Csománfalván, Kricsfalván, Kövesligeten, Lipcsén, Bereznán és Bedőházán, de e helységekben a jobbágyság erősen felülmúlta őket. Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy 1600 körül a románok minden másodika nemes, a rutének közül csak minden huszadik-harmincadik.¹⁵

A XVII. század folyamán még erősebben folytatódott a jobbágyság-nemesség számarányának eltolódása a déli részen a nemesség, az északon a jobbágyság javára. Északon nagyarányú rutén telepítések történtek a század elején, de a galíciai oroszok önkéntes beözönlése is folytatódott. Ez nagy tömegekkel növelte a rutén jobbágyságot. A falvainak keretei közé kényszerült nemesi kisbirtokosság néhol kiszorította jobbágyságát, zsellérré süllyesztette s maga töltötte meg a község valamennyi telkét. Így történt Uglyán és Kricsfalván, ahol 1720-ban már egyetlen jobbágyportát sem találtak, hanem Uglyán 36, Kricsfalván 40 telken laktak elszaporodott nemesi birtokosai. Nagyszámú jobbágysággal együtt laktak nemesek még Lipcsén 5, Bereznán 8, Csománfalván 6, Kövesligeten 20, Darván 9, Vajnágon 7 és Irholcon 11 telken. Tehát itt is megfigyelhető az a jobbágykiszorító folyamat, ami a megye délebbi részein már századokkal korábban végbement. Délen ott, ahol egyáltalán volt jobbágyság, az már eleve kisebbszámú a birtokos nemességnél, tehát a faluk többségében 1600 körül már a nemesség ül a telken, s az egykori jobbágy fia zsellérsorban tengődik. Az északi rutén vidéken hasonló a törekvés, de az itteni jobbágyság sokkal nagyobb száma miatt csak Uglyán járt teljes sikerrel 1720-ig. A jobbágyság számának ilyen módon bekövetkezett apadását — ez a jobbágyság azonban nem semmisült meg, csak társadalmilag süllyedt le — bőségesen pótolta a tömegesen betelepült galíciai oroszok. A déli román falukban 1720-ra teljesen nemesivé lett a tiszavidéki Kabolapatak és Középsőapsa, a kaszói Kalinfalva, Budfalva és Szerfalva, valamint a felsőjárasi Mojszén, Dragomérfalva, Jód, melyekben 1600-ban még voltak — ha nem is nagy számmal — jobbágyok. A nem teljesen nemesieknél is ilyen jellemző az arány: például Bárdfalván 4 jobbágy (1715-ben 7) és 23 nemesi porta, vagy Deszén 7 jobbágy (1715-ben 8) és 25 nemesi telek volt.¹⁶

¹⁵ Tekintetbevéve az, előbbi oldalakon emlegetett össze nem írt román és rutén jobbágy és pásztoreleget.

¹⁶ Az 1715-ös összeírás általában több jobbágynévet közöl, de a nemesi telkek számát nem mondja meg; nem ágy, mint az 1720-as.

Ez a nagyszámú nemesség katonai érdemei mellett bizonyára annak is köszönheti létét és kiváltságát, hogy a XV. század folyamán, a máramarosi társadalmi elrendeződésnek az előbbi századnál nem kevésbé fontos korszakában, az övé volt a megye földjének birtoka. Ha a Drág- és Balk-fiúk nem hagyták volna magára a megye társadalmát, hanem apjuk mohó birtokszerzését Máramarosban, nem pedig az értékesebbnek tartott Krasznában, Szatmárban, Ugocsában és Középszolnokban folytatták volna, aligha alakulhatott volna ki ilyen tömeges kismemesség megyénkben. De mert kiköltözésüktől, 1403-1405-től a csebi Pogány-család 1499. évi megjelenéséig csak a közülük való Dolhai- és Irholci Tatul-családok terjeszkedése veszélyeztette a kenézből lett kismemesek zavartalan birtoklását, ezt pedig sok helyen sikerült elhárítaniuk (Konyhai kenéz, később a Pogányok ellen a szelestyei és mojszéni kenézek stb.), a máramarosi kismemesség nagy többsége szerencsésen átvészelte a kialakulását követő sorsdöntő évtizedeket. Az újkorban már nemesek, kiváltságukat fiaik természetes módon öröklik. nemességüket nem fenyegeti veszély. De a föld birtokának nagyrésze már nem az övék.

Az 1530. évi dicajegyzék szerint legnagyobb birtokos a dunántúli eredetű csebi Pogány-család, amely a II. Ulászló adományából a kihalt Urmezei-család javait kapta. Száznyolc portát találtak az ő kezükön. Második a rangsorban a Szász fia Drágtól eredő s Mátyás uralkodásától Máramarosban ismét birtokos Drágfi-familia, 62 portával. A Máramarosban legnagyobb vagyona szent tevő Dolhaiak ekkor eléggé elmaradnak mert csak a borsovavidéki dolhai uradalom van kétségtelenül az ő kezükön, 36 portával. A Visó—Iza melléki falukban nem jegyezte fel a dikátor a földesúr nevét. Ha feltételezzük — sok valószínűséggel —, hogy ez a néhány község is őket vallotta urának, 41 portát számíthatunk még javukra. A Tatul-örökség, a taracmenti kirvai jószág — 47 porta — akkor éppen szalontai Toldi Lászlónál volt felesége, Dolhai Péter özvegye révén.¹⁷ Ha e portákat mind összeadjuk, akkor a Dolhaiak a megye legnagyobb birtokosai, 123 portával. A király kezén, nem számítva a városokat, 96 porta volt. A Rozsályi Kun-család csak 39 portával szerepel. A következőkben az 1550. és 1555. évi nagyobb birtokosokat soroljuk fel, feltüntetve a két dicalajstromban feljegyzett portáik számát:

¹⁷ Nem tudjuk, mikor kapta Toldi s meddig volt az övé, mert az oklevelekben csak annyit mondanak, hogy 1525-ben az övé felesége Dorothea által. Mi jögon? nem ismeretes. (1525. L. o. lt. 38.) 1543-ban már Dolhai Imréné (Dica).

	1550	1555
Dolhai	102	97
Drágfi	50	50 és fél
Brodarich	33	5
Kricsfalvi	26	14
Petrovai	22 és fél	22
Kun	12 és fél	17 és fél
Bilkei	8 és fél	8
Lipcsei	2	4
Pogány	—	23 és fél

Felötlük, hogy az 1530-ban legnagyobb birtokos Pogányok, 1550-ben egyáltalán nem rendelkeznek a megyében birtokkal. Az egykori, s később megint Pogány-tulajdonban lévő ürmezei jószág egy része éppen ebben az évben került mint leánynegyed Pogány János egyetlen leányának, Sárának kezével férje, polyánai Brodarich Mátyás birtokába.¹⁸ Mivel az oklevél szerint unokatestvéreivel osztozott Pogány Sára, arra is gondolhatunk, hogy a jószágnak valójában csak a negyede illetve Brodarichékat, a többi Pogány Péter fiait, Gáspárt, Menyhértet, Boldizsárt, Jánost, s a dikátor csak rövidség kedvéért írta Brodarich nevét. Öt év múlva Brodarich kezén már csak *öt* porta van, a Pogányokén ellenben ötször annyi. Az egykori nagy birtoktestet, az 1530. évi 108 portát nem sikerült fenntartóm, sem az elveszetteket visszaszerezni leányági örökösiktől, meg a némelyik falut perrel elvevő román nemesektől (Mojszén. Szelestye, Szacsal). Kricsfalvi néven az egy őstől származó Kricsfalusi- és Sztojka-család tagjainak birtokait foglaltuk össze. A két dica adatai közt van ugyan — sokszor jókora — eltérés, de némi fogalmat mégis nyújt Máramaros XVI. század közepi legnagyobb birtokosairól.

Az 1600. évi jegyzék az ötven év alatt beállott birtokváltozásokról értesít. A nagyobb birtokok a következők:¹⁹

Dolhai	183 porta
Rozsályi Kun	79
Prépostvári István	65
Pogány	52
Bánfi István	48
Kornis György	45
Lipcsei	30
Szarvaszói Bertok (Birtok)	29
Erdélyi Miklós	25

¹⁸ Lyc. és L. o. lt. Prot. VII. 54.

¹⁹ Ahol nincs keresztnév, ott a család több birtokos tagjának összegzett portaszáma áll.

Petrovai	24
Bernáth László	22 és fél
Parkas György	22
Vér Mihály	22
Sajói Donka	20
Kövesligeti Riskó-család	19
Soklyói Szabó Balázs	15
Bilkei	12
Bencze	11
Somosi Rád	11
Pernyeszi	10
Sztojka	10
Kricsfalusi	8

A névsor szerint nagy birtokok kerültek a XVI. század végén nem máramarosiak kezére. Némelyikük zálogba vette egy-egy úrnak a jószágát, mint például Prépostvári Istvánnak az apja, Bálint 1576-ban a Drágfiak 1555-ben történt fiági kihalásával a kincstárra szállt s a szatmári vár uradalmához kapcsoló Sugatag, Hemécs, Ujfalú (Nagypatak) és Körtvélyes falukat.²⁰ Bánfi István és Erdélyi Miklós a bocskói jószágot 1583-ban zálogba vevő Károlyi Lászlónak a két veje,²¹ Bernáth László, Vér Mihály, Farkas György a Dolhai birtokból részesült, Kornis Gáspár vejei illetve rokonai.²² Soklyói Szabó Balázs a Kunok faluinak egy részét birtokolja, valószínűleg zálogban volt éppen akkor nála a fenti 15 porta.²³ Ezek a nem-máramarosi eredetű magyar nemesek nem maradtak tartósan a megyében, Própostvári, Erdélyi, Bánfi, Farkas, Vér, de a többi is néhány év múlva már eltűnt Máramarosból, amelyben állandóan nem is lakott, legfeljebb birtokait látogatta meg olykor. A felsorolás így azt világítja meg, hogy a máramarosi társadalom XVI—XVII. századi felső rétege, a helyi nemesség aránylag mennyire szegény és jelentéktelen a nagybirtokosokkal szemben. A középkori máramarosi birtokosok közül csak a Dolhaiak, Rozsályi Kunok és Pogányok rendelkeznek ötvennél több portával, tehát csak ezek számíthatók joggal a nagybirtokosok közé. Figyelemreméltó a Lipcseiek emelkedése. Fokozato-

²⁰ NRA 823: 5. L. o. lt. Stat. P. 88.²⁰

²¹ V. ö. Bakács i. m. 321. Károlyi 1583-ban vette zálogba 6000 frtért NRA 823:5.

²² L. o. lt. Prot. XLI. 39. Farkas György nevével máshol nem találkozunk, de mivel Kornis Gáspár vejeivel ugyanazon falukban birtokos, bizonyára ő is a ruszakai Kornis rokonsághoz tartozott.

²³ Szabó Balázs neve az oklevelekben nem szerepel, mivel a Kun család tagjaival osztozik azok faluinak birtokán, de később sem vele, sem rokonságával nem találkozunk. Valószínűleg zálogos birtokos.

san mindig nagyobb birtok uraiként szerepelnek, 1550-ben két jobbágyportájuk van, ötven ét mulva ellenben már harminc. Csak ezután következik verhovinai nagyarányú telepítő munkájuk, amelynek segítségével a megye legvagyonosabb familiái közé kerülnek. A szarvaszói Birtok, Petrovai, kövesligeti Riskó, Bilkei, Sztojka, Kricsfalvi Bencze, somosi Rád és Kricsfalusi családok képviselik a törzsökös máramarosi nemesség elitjét, de csak 8—20 portával. A többi máramarosi nemes család tíz portánál is kevesebbet mondhat csak magáénak: a budfalvi Bud család két tagja 1—1, a fejeérfalvi Cziplé 1, a szarvaszói Gerhes két tagja 4, a kalinfalvi Jurka 1, a sajói Kotecz két tagja 3, a sajói Mán 4, a kisbocskói Maros — a Hunyadi János hadjáratban elesett Maris György utódai — öt tagja 1—1, a kalinfalvi Nemes három tagja 4, a bereznai Thegzék négyen 4, az uglyai Volaz 4, az alsórónai Sztán két tagja 3 portával rendelkezett. Ez lett a következménye a családok szaporaságának és a birtok felosztásának. Az itt felsorolt kisbirtokú nemesek testvérei és rokonai legnagyobb részben egyetlen jobbágyra sem voltak urai, maguk és zsellérek művelték a földet. Mivel azonban a nagybirtokok nem laktak Máramarosban, vagy ha igen, mint a Pogányok és Dolhaiak, főispánok és alispánok lettek, szolgabírák azonban sohasem, ez az egy-két jobbágyos román és a néhány családból álló rutén nemesség (Kricsfalusi, Sztojka, Riskó, Volaz stb.) szolgáltatta a megyei élet ügyeit intéző szolgabírákat.²⁴

A nemességről a jobbágyságra térve, először a megyében való eloszlásukról szólunk. Mondottuk, hogy 1530-ban, nem számítva a városi lakosságot, 913 jobbágyporta volt lakott. Ebből a két déli járás 38 falujára 314 jut, a 66 szigeti és alsójárási falura esik a többi 599. Viszont a jobbágyság és mindkét féle — jobbágyos és egytelkes — nemesség portaszáma együttesen, mint szintén láttuk, 1120. Az ily módon összegezett portákból 425 jut a két déli és 695 a két északi járásra. A 425 közül 314 jobbágy és 111 nemesi porta esik a két román járásra, vagyis a porták negyedrésze nemesi. A két ruténtöbbségű járásban 695 portából 599 a jobbágy és 96 a nemesi. Itt tehát már csak minden hatodik a nemesi porta. Még ez is csak azért olyan sok, mert a két felsőjáráshoz — a szigetihez — tartozott a tiszavidéki néhány román nemesfalva (Kabolapataka, Szaplonca, Fejéregyház stb.). A tisztán rutén Alsójárársban csak kb. minden kilencedik a nemesi porta (380-ból 45). Ez a helyzet 1530-ban. Hetven év múlva, 1600-ban az egész területen 1230 jobbágyportát számoltak. Meglepően kevéssel szaporodott a jobbágyporták száma 1530 óta; 913-ról 1230-ra ugyanakkor, mikor a nemesi porták

²⁴ A megye tisztviselőit Petrovay Gy. kéziratban összeírta. Máram. vm.

összege 207-ről 780-ra szökkent fel. Pedig azóta a törvény szerint az addig számba nem vett kóborló pásztorokat is fel kellett venni a jobbágyok lajstromára.²⁵ Ha fel is tesszük, hogy a dikális jegyzék nemcsak a számadatok, de még a jobbágy-nemes porta arányának tekintetében sem teljesen megbízható, még akkor is magyarázatra szorul a jobbágyporták számának stagnálása. Azt hisszük, hogy az előbb tárgyalt folyamatnak, az 1600 és 1720 között megfigyelt nemesi belső terjeszkedésnek és általa a jobbágyoknak földjéről való kitevése, zsellérsorba taszításának ez az 1530 és 1600 között megfigyelt változás mintegy korábbi szakasza. A középkorban még a déli falukban is volt jobbágyság, de némelyikükben 1600-ra, másokban 1720-ra eltűnt, átadta helyét a szaporodó, e miatt kis földjét felaprózó, vagyoniilag egyre süllyedő, de nemességét mégis megtartó kin birtokosoknak. Az 1230 jobbágyportából 848 jut a két északi járásra és csak 382 a két délire. Tehát e két utóbbiban 762 portából csak 382 a jobbágyságé s csak kettővel kisebb a nemesiek száma. Tehát már nem minden negyedik, hanem minden második nemes porta. A két északi járásban 994 portából 612-ben laknak jobbágyok; itt a nemesség aránya az 1530-as 15—20%-ról 30—40%-ra emelkedett, most már nem minden hatodik, hanem minden harmadik porta nemes. A rutén Alsójárásban 407 a jobbágy- és 64 a nemesi porta száma. Itt megmaradt a régi arány, mert nem volt oly nagyszámú nemesség, amely kiszoríthatta volna a sokkal tömegesebb jobbágyságot a mondott két-három falun kívül.

A jobbágyságnak falun belüli tagozódására kevesebb a támpont. Legalkalmasabb forrásunk az 1530. évi jegyzék, amely a nem fizető jobbágyok közt szabadosokról, bíróról, papról, szegényről és különféle mesterségek művelőiről emlékezik meg. Szabadosok csak Mojszén, Szacsal, Szelestye, Kisbocskó, Urmező és Nyágova községekben laktak. Kisbocskó kivételével valamennyi falu a Pogányok birtoka a dicajegyzék szerint is, de az oklevelek szerint 1548-ig volt birtokuk a család tagjainak Kisbocskón is.²⁶ Tehát annyi kétségtelen, hogy csak a Pogányok részesítették némely jobbágyukat adó és szolgálatmentességben, a többi birtokos nem. Tekintve, hogy éppen a felsorolt faluikban találkozunk szabadosokkal, Urmező és Nyágova uradalmi központjuk, a másik négyben pedig helyi kisnemesekkel, a kenézek utódaival pereskedtek,²⁷ szinte kínálkozik a feltevés,

²⁵ V. ö. Juhász i. h.

²⁶ 1548-ban rendelik: iktassa be a leleszi convent Pogány Zsigmond özvegyét (L. o. It. Stat. P. 156.). Nem valószínű, hogy sikerült volna, mert 1550-ben egy telket sem írtak össze Pogány kézen a dikátorok. Annyi mindenesetre kitűnik, hogy 1530-ban lehetett birtokuk a Pogányoknak ott is.

²⁷ Lásd 70. és köv. l.

hogyan keressük a „libertinus” megjelölés alatt, akiknek a falu régebbi birtokához valami közük volt. Mojszénben 2, Kisbocskón 1, Szacsalon 5, Szelestyén 7 szabadost írtak össze. 1542-ben és 1543-ban már nincs a Pogányoknak birtoka e helységeken a dicajegyzék szerint — az oklevelek szerint még évekig pereskednek a helyi nemesekkel.²⁸ A dikátorok szerint a negyvenes években már a helyi nemeseké a három falu (Kisbocskón más falukból való (konyhai) nemesek osztoznak, így ezt kihagyjuk fejtegetéseinkből). Mojszénen három, Szacsalon kilenc és Szelestyén tizennégy kisenemes volt birtokos. Úgy véljük, hogy 1530-ban perük éppen úgy állt, hogy a vitás faluk a Pogányoké voltak, akik az addig birtokos, nemesi birtokossá fejlődésükben általuk megzavart kenézutódokat a jobbágyszolgálatokra nem kötelezték; bizonyára nem is próbálták rászorítani, örültek, hogy a falu többi jobbágya nekik és nem ezeknek adózott. A harmincas években aztán mégis ezek nyerték meg a pert — bíróság előtt, vagy valamely más fordulattal — s a falu birtoka, most már végérvényesen az övék lett. Urmező és Nyágova 1500 óta szilárdan a Pogányoké, sőt máramarosi jószágaiknak ez a két falu a központja, de a XV. században mindkettő ottani kisenemes családé volt — talán Urmező is, ha nem is egészen, legalább egy töredékében — s ezek utódai kereshetők a szabadosokban.²⁹ Évtizedek múlva azután vagy kihalt a két faluban a szabados familia, vagy leszorult az adózó jobbágyok közé; többször nem hallunk róluk.

Falusi bíró 1530-ban az egész megyében 66 és fél portával szerepel. Hozzáadtuk az 5 vajdát és 1 kenézt, így nyertük a 72 és fél portát. A városok nélkül 99 helység közül csak 60-nak volt iudex-e, azaz bírója, de némelyiküknek kettő (Rozávllya, Bocskó, Urmező, Lipcse, Herincse, Iza). Általában nemcsak ott találunk két bírót, ahol két földesúr közt oszlik meg a falu birtoka, hanem a nagyobb falukban is. Mindegyikük egy-egy uradalom székhelye, csak a szomszédos Lipcse és Herincse esetében nem ilyen egyszerű a magyarázat. Itt ugyanis, a birtokosok nevét is megmondó 1550. évi dicajegyzék szerint részben ugyanazok a birtokosok (Nagyvati János, Eszéki Ádám deák, a huszti vikárius, mindkettőben, Lipcsén még három Lipcsei, Herincsén pedig György huszti pap és Ujhelyi Ferenc). A faluk nem olyan nagyok, hogy két bíróra lett volna szükségük, ezeknél inkább

²⁸ Még 1580-ban is L. o. lt. Prot. XXVI. 89. és Lib. VII. 67.

²⁹ 1508-ban Urmezei Zalay (?) György szerepel (L. o. lt. Stat. H. 22.). Itt éppen a zalai származására mutató családnévére talán inkább a zalamegyei eredetű Pogányok egy familiárisára kell gondolnunk. Nyágován 1504-ben Pogány János iktatásánál nyolc nyágovai nemes tiltakozott (L. o. lt. Stat. P. 167.). V. ö. Csapodi Cs.: Szabadosok (Libertini) 1514—1848. Századok 1940. 405. és köv.

a birtokosok szerinti megosztás látszik helyes magyarázatnak. Rozávlya a felsőjárás Dolhai, Bocskó az akkor még Drágfi, Urmező a Pogány, Iza a királyi uradalom legnagyobb faluja, innen a kettős bíróság. Vajdával csak a Rozsályi Kunok falujában találkozunk: a legnagyobb Szeklencén kettő volt, Husztközön, Mihályfalván és Ötvösfalván egy-egy, míg az ugyancsak hozzájuk tartozó Szelestyén bírót írtak össze. Lehet, hogy a vajda csak a iudex-bíró helyett alkalmazott szláv elnevezés s magát a tisztséget semmi sem különbözteti meg a többi falusi bírótól.³⁰ Kenézzel csak eggyel s csak egy helyen, Irholcon találkozunk az 1530-as adólajstromban. A XV. századi karácsonyfalvi kenézzről, a bocskói uradalom XVII. századi krajnikairól és a verhovinai örökös kenézzről már máshol szóltunk.³¹

Az összeírt papok, szintén a jobbágyság számát gyarapítják, mert csak a jobbágyadózás alól való mentességük különbözteti meg őket oláh vagy rutén híveiktől, társadalmi állásuk, képzettségük vagy műveltségük úgyszólván semmit.³² A szegényeken részben olyanokat kell értenünk, akik önálló földdel már nem rendelkeztek, vagy nem tudtak szerezni, mert jövevények voltak, részben pedig éppen akkor valami elemi csapás — jégeső, tűzvész következtében adófizetésre képteleneket.

Ha az idézett dicajstromok adatait a megye nemzetiségi viszonyainak megállapítására akarjuk felhasználni, az eddiginél sokkal bizonytalanabb talajra lépünk. Mindössze annyit tehetünk, ha nem akarunk egészen eltévedni a számok útvesztőjében, hogy a XVIII. századvégi nemzetiségi állapotot visszavetítjük a dicajegyzék idejébe, hiszen a néphatár nem nagyon változott, s s a falukat ily módon különválasztva, megállapítjuk az egyes nemzetiségeknek ítélt porták számát. Csak nagyon nagy óvatossággal szabad ebből a három nép számbeli eloszlására következtetni, mert a porta nem azonos a családdal. Arra is gondolnunk kell, hogy a magyarság arányát erősen, talán túlzottan csökkenti a portaszámokhoz hozzáadott feltételezett

³⁰ A bírói tisztség elnyerésének módjára nincs adatunk. Valószínűnek látszik, hogy a földesúr vagy gazdatiszta jelölte ki évenkénti változással a falu jobbágycsoportjából. A forrásokban gyakran féltelmes bíróról hallunk, bár egész telkes jobbágyok élén, tehát látszik, hogy vagyonuk nem befolyásolta a tisztség elnyerését. Sőt talán a földesúr még szívesebben látta a szegény bírót a vagyonosak helyett, mert azt könnyebben irányíthatta (v. ö. Szabó 147.). A bírók teleknagyságára U. et C. 107:1. (1575), itt egésztelkes, 1600. U. et C. 174:25 (többnyire többbedmagával osztozik egy telken) 1678. U. et C. 148: 31. Földesurak szerinti több bíróra a XVII. sz.-i tanúvallatásokból számos példát idézhetnénk.

³¹ Lásd 37., 50., 94. l.

³² V. ö. Szabó 110. A papok rókabőrrel adóztak (id. urbáriumok és Magy. Gazd. tört. Szemle I. 331. és köv., Lipcsei Zsigmond id. rendelkezése).

román és rutén pásztoelem. Az 1530-ban számbavett 1865 lakott portát, a következőképpen választottuk szét nemzetiség szerint. Magyaroknak vettük az öt város 745 portáját. A Tiszavidékről írt fejezetben szoltunk már arról, hogy a középkori százok beolvadása a XV. század végére befejezettnek tekinthető, románok és rutének pedig ekkor még egyik városban sem laktak.³³ Tehát az öt város a XVI—XVII. században kétségtelenül tiszta magyar. Románnak minősítettük egész Kaszót, Felsőjárást is, de a Visó-Iza mellékéről szóló fejezethez indokolt megfontolások alapján Ruszkovát és Ruszkovapolyánát ruténnek. Alsójárást kizárólag ruténnek vettük, noha Urmezőn, Dolhán, Lipcsén és bizonyára máshol is élt több családnál magyar. A rutén és román néptalaj érintkezésére eső Szigeti-járásban a XVIII. századvégi nemzetiségi jelleget vettük mérvadónak s községenként adtuk össze a két nemzetiségnek ítélt portaszámokat.³⁴ Kétségtelen, hogy a szigeti járásban is laktak magyarok a városokon kívül, de ezeket nem tudjuk számbavenni. A négy járás 99 falujának portáit rutén és román kategóriába osztva végeredményként 544 román és 576 rutén portát kaptunk. Tehát 745 magyar, 576 rutén és 544 román. Ha az ekkor még össze nem írt pásztoelemre gondolva, mindkét nemzetiséghez — igen bő becsléssel — 150—150 portányit hozzáteszünk, még akkor sem éri el egyik nemzetiség portaszáma sem a magyarét (726, 694). Ha arra gondolunk, hogy a falusi portákon általában nagyobbtagú család lakott, mint a városiakon, esetleg két-három nemzedék jobbágysága vagy egytelkes nemessége, s hogy számba nem vett cselédnép is élt a falukban, akkor is legalább 25%-nyi magyart tételezhetünk fel, míg a maradék 75%-on a román és rutén nép egyenlően osztozik 37—38%-kal.

Még két, erre a célra viszonylagosan legalkalmasabbnak tűnő dicajegyzéket elemezhetünk a lakosság nemzetiségi megoszlását illetően. Az 1542. évi jegyzék 1658 lakott portájából az öt városra, vagyis a magyarságra jut 674. A nem-magyar maradék 984 portát az előbb ismertetett módszerrel elosztván 509 rutén és 475 román háztartást számítottunk ki. Az 1600-as lajst-

³³ Az öt város közül először Huszton jelent meg idegen nemzetiség: a közeli hegyvidékről leereszkedő rutén. Az 1600. évi urbárium még nem tud róluk, de 1614-ben már egy Sárosvég nevű utcát népesítettek 16 családfővel (a város magyar családfőinek száma ugyanakkor 105). Az urbárium meg is mondja, hogy „platea una Saroswegh vocata olim desolata, sed nunc per Ruthenos *denuo restaurata* et possessa”. U. et C. 174:26. A vizsgált korszakban, 1720-ig egyik városban sem találtunk románt, Huszton kívül még rutént sem. Csak a XVIII. sz.-ban lepték el az öt várost, de Visk máig megőrizte az abszolút magyar többséget.

³⁴ A szétválasztásban a *Lexicon locorum* és Fényes egybevetésével döntöttünk.

romban a városok és a huszti uradalom öt falujának (Iza, Bus-tyaháza, Száldobos, Dulfalu, Talaborfalu) portaszáma nem szerepel, ezért az ugyanazon évi urbáriumban feljegyzett polgár-, illetve jobbágynevek számát adtuk hozzá a dicajegyzékből nyert számadathoz. Valószínű, hogy a dikátorok nem pontosan ugyanannyi portát számláltak volna e helyeken, mint amennyit az urbárium neveinek megolvasásával kiegészítésül a portaszámokhoz adtunk, de a korábbi, a városok és e faluk portaszámát feljegyző dicajegyzékekkel való összehasonlítás megnyugtathat bennünket, hogy a kiegészítőleg beillesztett helységek portaszáma nagyjában úgy aránylik a többi 99 faluéhoz, mint a korábbi dicák közvetlen portaszámadata. E szerint a 3218 összes portából 1208 magyar, 1063 a román és 947 a rutén. Feltűnő, hogy eddig a rutén volt többségben a románhoz viszonyítva, itt pedig a román múlja felül számra a rutént. A román többség azonban csak látszólagos. Alighanem az okozza, hogy az eltelt hatvan-hetven év alatt elszaporodott román nemesség minden családjá rákerült a dicajegyzékre — ez is közrejátszhatott abban, hogy olyan meglepően nagy ebben az évben a nemesi porták száma — míg a rutén jobbágyságból bizonyosan nagyon sokat hagytak el különböző okokból. (Pl. nincsenek felemlítve a fizetés alól felmentettek.) A valóság az, hogy a nemzetiségi arány mindvégig a ruténség javára módosult állandó beszivárgásuk következtében. Amíg 1530—42 körül egyenlőszámban élhettek románok és rutének, 1600-ban a ruténség már minden bizonnyal felülmúlta a külső erősítést sokkal kevésbé kapó románságot.³⁵

A magyarság az újkorra már csak a városokban él nagyobb tömegben, de száma 1600 körül 1206 családfőjével a hat-ezer lelket biztosan meghaladta, talán a hétezeret is. Bár a török elől északra húzódó bihari és erdélyi menekült nemesek egy raja Máramarosban telepedett meg, s a bányahelyeken Ugocsa, Szatmár és más közeli megyék területéről munkások odaköltözésével is gyarapodott a magyarság, ez a növekedése nem tudott lépést tartani a két másik nép, kivált az orosz gyorsabb szaporodásával, külső vérrel való felfrissülésével.³⁶ Láttuk, milyen gyakran pusztította moldvai, török és különösen tatár meg len-

³⁵ Román beköltözésre — bár bizonyára volt Moldva felől az újkorban is — egyetlen adatunk sincs, a ruténre tömémentelen. A két nemzetiségaránya 1839 körül már kettő a háromhoz. (Román: 49 ezer, rutén: 84 ezer. Fényes 183.) Megbízható adatunk nincs rá, de 1600 körül 25—30 ezerre becsüljük az egész megye lakosságát (1787-ben 86 ezer, 1839 k. 154 ezer. Thirring i. m. és Fényes i. h.)

³⁶ Az erdélyiek és bihariak beköltözéséről O. L. Múzeum. 1909: 44. A törökdúlta magyar vidékek népi veszteségeiről Magyar Művelődéstörténet III. k. Szabó István cikke.

gyel sereg éppen a magyarság virágzó helységeit, mennyi teherrel nehezedett rájuk a fejedelmi és császári katonaság sarcolása és telelése.³⁷ A Huszt várának ostromára gyűlt katonaság pestist hozott a megyébe, s ez a járvány is főleg a sűrűn lakott, a forgalom útjába eső városok lakóit tizedelte meg.³⁸ Sok hányattatás után mégis megmaradt a máramarosi magyarság, csupán számaránya csökkent mind jobban az egyre növekvő népességű megyében. Mivel aránylag csak nagyon kevesen lettek közülük nemesek — nem katonák, hanem földművelők, iparosok, kereskedők, bányászok — a városiak nemesítése is főleg csak az erdélyi fejedelemség korában, Báthory Gáortól Apafi Mihályig történt, a megye vezetéséből a megyében legrégebb s a központban szinte egy tömegben lakó magyarság nagyon kevésé vett részt.³⁹

A számbeli gyarapodásban elmaradó magyarság helyét a magyar néptalaj szélein lévő falukban rutén jobbágyok foglalják el, akik a XVII. századtól kezdve megjelennek a városokban is. A következő században fokozódik városba tódlásuk. Most már a románok is követik őket: Szigetre kezdenek lassan beszivárogni a szomszédos déli falukból.

A XVIII. századtól veszedelmes vetélytársuk akadt egy olyan népben, amelynek tagjai addig csak elvétve jelentek meg Máramaros területén, többnyire nem is állandó lakosokul. A zsidóság terjeszkedése, amely Mária Terézia korától hallatlan gyorsan ellepte az egész megyét, aránylag késői volta miatt nem tartozik már dolgozatunk keretébe. A szomszédos Galíciából egyesek már a korábbi századokban elvetődtek Máramarosba s mint uzsorások próbáltak vagyont szerezni. Egy 1692. évi megyei határozat örök időkre kitiltja őket a megye területéről: „Az sidok in perpetuum proscibaltatnak: valaki a modo in posterum sidot tart, in poenam flox 100 incurralyon toties quoties. Az kik itt ben vadnak sub amissione bonorum omnium

³⁷ Lásd 32. l.

³⁸ A pestisnek a városokban való pusztításáról nincs adatunk, de az 1555. évi dicajegyzék 34 pestis miatt elpusztult portát sorol fel a városok közelében lévő Fejéregyház, Urmező, Vajná, Darva, Kövesliget, Csománfalva, Mihályfalva, Szeklence, Kőkényes és Dolha helységeiben. Az ott ekkor kihalt rutén és kétségtelenül még akkor valamennyiükben lakott magyar jobbágyság helyére könnyű volt ruténeket ültetni, de e faluk magyarjait már nem pótolta új, odaköltöző magyarság. Talán éppen ekkor veszett ki e helységeiben a már amúgyis hanyatló magyarság (kivéve Urmezőt, ahol sokkal tovább tartotta magát). Ha e falukban ilyen pusztítást végzett a „fekete halál”, mekkora lehetett áldozatainak száma a népesebb városokban!

³⁹ A városi ármálista nemesség összeírásai: 1675. NRA. 1864:6. A szigetek: 1699. Múzeum 1909:44.

intra bis quindenam a vármegyéből ki mennyek, addig az adósok nekek megh fizessenek, mellyet ha ki negligalna a tiszt in salario irremissibiliter ac citra omnem respectum personarum exequallja és conscentumot tégyen, mely pro perpetuo futuris quoque temporibus inviolabiliter observando statuto tartasék.⁴⁰ Hasztalan hozták a szigorú statútumot, 150 év múlva már 7650 zsidó élt Máramarosban, ami a megye lakosságának 5%-át tette ki.⁴¹ A cigányok száma mindvégig annyira jelentéktelen, hogy nem is kell foglalkoznunk velük.⁴²

*

Mostoha természeti viszonyai miatt későn népesült be Máramaros földje. Az Alföld felől érkező magyarság és a sorai között lévő kisszámú szász vendégcsoport a gazdasági életformájának megfelelő síkvidéken és a hegyek lábainál helyezkedett el, ott alapította öt városát. A városok környékén még egy elég tekintélyes kiterjedésű területen oszlott el a Tiszavölgy szerteáramló magyar népe, úgyhogy a mainál lényegesen nagyobb volt a középkor végén a magyar néptalaj. De éppen a vidék terméketlensége és zord éghajlata miatt csak egymástól távoleső kis foltokban helyezkedett el, a sovány föld nem sokat tarthatott el a hátán az igényes és korábbi lakóhelyén más táj formákhoz szokott fajtából. Csak a só vonzotta olyan máramarosi völgyekbe is, amelyeket egyébként, mivel még válogathattott a földben, megszállatlanul hagyott volna. Nem sokkal a magyarok megjelenése után, az éppen az ő munkásságuk következtében értékessé vált területet az ország más tájaihoz hasonlóan várispánságba szervezte az uralkodó. Mivel a szegény vidékre magyarjai nagyobb tömegben nem települtek, szívesen fogadta az ajánlkozó harcias-pásztor románságot. A váruradalom keretébe beillesztett román kenézei vezetésével megszállta a pásztori életformájának kiválóan megfelelő máramarosi bő legelőjű völgyeket. Ahová a balkáni eredetű román népből nem jutott, oda a Kárpátok külső lejtőin nagy tömegben élő rutén parasztságot telepítették át. Ezek az újonnan jött tömegek rátelepedtek a Tiszavölgyben és a mellékfolyók alsószakasza mentén elhelyezkedett magyar rétegre s századok alatt elnyelték a faluk legtöbbszörének magyarságát. Az újkorban már az addigra teljesen magyarrá vált és magyarságát tisztán megőrző városokban is megjelentek s a külső támogatást vagy népi megerő-

⁴⁰ Máram. vm. jkv. prot. VIII. 13. V. ö. Kolozsvári-Óvári: Corpus Statutorum III. 197. (1690).

⁴¹ Fényes 183. 1787-ben 2.254. (Thirring 47.)

⁴² 1684-ben összeírták a „Huszt várához tartozó míves örökös cigányok”-at, összesen negyvenet, kik bizonyára mint lakatosok és kovácsok szolgáltak a várnak. U. et C. 123:2. és 3.

sítést csak alig kapó öt várost részben kevert népiségűvé tették. Egyes magyar földesuraknak a nemzetiség jövőjére egyáltalán nem gondoló — hiszen ez olyan távol volt a kezdődő kapitalizmus korának érzésvilágától — hatalmas, az ország határain kívül, élő tömegeket megmozgató telepítési akciói folytán a ruténség mindjobban gyarapodott a megyében, úgyhogy a korszak végére felülmúlta mind az első foglaló magyarságot, mind pedig a szerencsés társadalmi fejlődése folytán a megye élére került románságot. Három nép élt így egy megye határain belül. Az országban egyedül itt rendeződött el a társadalom olyanformán, hogy a hadakozás, nem az államalkotó nép fiainak kötelessége, hanem a kívülről betelepített pásztornépe. Ennek következtében a nemesi kiváltság is őket emelte a többi fölé, övék a faluk többségének birtoka, övék a nemesi vármegye. A magyarság a királyi kiváltságlevelek védelmében békén műveli a földet, a sóbányákat és kereskedik áruival, már amennyire az ország sok külső és belső háborúja, megpróbáltatása ezt a „békés” és kiváltságokat érvényesíteni tudó állapotukat egyáltalában megengedi. A ruténség egész tömegében jobbágy, a társadalom vezetésében szerepe nincs, de a külső és belső népi tartalékokból állandóan gyarapodva, felfrissítve mind nagyobb és nagyobb mértékben növeli arányát a három nép közösségében. Nem írhatjuk a magyar államhatalom gyengeségének a rovására azt a tényt, hogy idegen fajú népnek engedte át a máramarosi társadalom vezetését. Nem pedig azért, mert ezek az oláhok magyar nemesek voltak s a nacionalizmus kora előtt magyar nemességük döntőbb tényező faji jellegüknél és nyelvüknél. Három nép békés együttélése egy vármegye keretében így volt lehetséges.